

СУЧАСНЕ ПОНЯТТЯ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ: ДОКТРИНАЛЬНИЙ ТА НОРМАТИВНИЙ АСПЕКТИ

У статті досліджуються питання особливостей становлення категорії персональні дані та захист персональних даних в юридичній науці та в практиці законотворення.

Ключові слова: персональні дані, захист персональних даних, інформаційне суспільство, інформаційно-телекомунікаційні технології

Поява, становлення та розвиток досліджень, присвячених захисту персональних даних, обумовлене динамікою інформаційно-телекомунікаційних технологій, та, як наслідок, входженням в інформаційну еру та формуванням інформаційного суспільства в провідних країнах світу.

Не менш важливим фактором, що впливав на інтенсифікацію проведення наукових розвідок у сфері захисту персональних даних, стало переосмислення ролі та значення людини, її прав і свобод щодо інтересів держави, в тому числі і стосовно зазначеної тематики.

Саме визначення пріоритету людини (людиноцентризм) призвів до необхідності чіткого окреслення меж втручання держави в особі її компетентних органів і інституцій в життя окремого індивіда, можливості порушення її прав і свобод задля захисту державних інтересів в інформаційній сфері.

Можливість самореалізації особи тісно пов'язана з інформацією, що є наявною про неї у суспільстві, тому так важливим є питання її охорони і захисту. З давніх-давен правові системи розробляли засоби для захисту доброго імені особи від поширення недостовірних, а пізніше, також достовірних, але інтимних відомостей, що відбивалося на доброму імені особи. Проте, в сільськогосподарському суспільстві, коли інформація передавалася віч-на-віч, правова система задовольнялася мінімальним втручанням у регулювання інформаційного обігу, оскільки суспільство могло легко ототожнити безвідповідальне поширення та змусити, "зрадника" або "брехуна" відповідати за свої слова накладенням на нього соціальних санкцій [2].

Науковий інтерес до проблематики правового регулювання та охорони суспільних відносин у сфері приватного життя фізичної особи завжди залишається дискусійним. Такий постійний інтерес, – на думку Р. Стефанчука, обумовлюється кількома обставинами, а саме: "...доволі специфічною сферою. Адже сфера приватного життя визначається поняттям особистої свободи фізичної особи та не може зазнавати безцеремонного втручання з боку законодавця, оскільки тісно співвідноситься із сферами людської життєдіяльності, які знаходяться за межами правового регулювання. складність позитивного законодавчого регулювання приватного життя людини полягає, перш за все, у визначенні та встановленні меж, які з точки зору моральних засад суспільства є допустимими і не будуть розглядатись як неправомірне втручання законодавця..." [3, с. 68].

Питанню автономії особи та її приватності приділено увагу і в дослідженнях вітчизняних науковців. Так, подібні питання досліджувала О. В. Кохановська у своїй праці "Теоретичні проблеми інформаційних відносин у цивільному праві" [5], В. П. Паліюк у своїй праці "Моральна шкода" [4], Р. О. Стефанчук в циклі своїх наукових праць, А. В. Пазюк "Захист прав громадян у зв'язку з обробкою персональних даних у правоохоронній діяльності: європейські стандарти і Україна" [7] та "Міжнародно-правовий захист права людини на приватність персоніфікованої інформації" [14], О. О. Кулініч "Інформація з обмеженим доступом як об'єкт цивільних відносин" [18].

Серед російських вчених С. А. Беляцкін у своїй праці "Возмещение морального (неимущественного) вреда" [6], В. П. Іванський "Правовий

захист інформації про приватне життя громадян" [13].

Загалом, генезис наукових досліджень, присвячених захисту інформації про особу (персональних даних), має складний, дещо не системний та тривалий характер.

Отже, метою нашого дослідження буде аналіз поняття персональні дані в розрізі наукових розробок та нормативного визначення.

Починаючи з другої половини ХХ сторіччя, правовий захист приватного життя в умовах побудови інформаційного суспільства став одним із пріоритетних напрямів дослідження зарубіжних вчених, зокрема таких як: У. Просер, Ч. Рааб, С. Стремхолм, У. Фрідман, Л. Шойом, Р. Уекс та інших.

У пострадянських країнах вищезазначений напрям став предметом дослідження лише в кінці 1990 років. Так, однією із перших робіт, де системно, комплексно розглянуто правове регулювання захисту персональних даних, стала праця російського дослідника В. П. Іванського "Правовий захист інформації про приватне життя громадян" [13], що була опублікована в 1999 році. Автор детально розкрив такі питання, як особливості інформаційних відносин в сфері персональних даних як предмета правового регулювання, правове регулювання захисту інформаційних суспільних відносин в сфері обробки персональних даних, охарактеризував досвід правового регулювання захисту персональних даних в зарубіжних країнах, а також міжнародно-правове регулювання захисту персональних даних, тощо.

Актуальною є думка вченого, що "с расширением спектра услуг, оказываемых публичным и частным секторами, возросла автоматизированная обработка информации частного характера. Несмотря на то, что компьютеризация несет с собой социальные и экономические выгоды, она порождает и опасность появления злоупотребления информацией, последствия которой могут нанести гораздо более крупный ущерб индивиду и государству в целом, чем при архивных методах "ручной" обработки информации:

– во-первых, это связано со способностью средств вычислительной техники накапливать, сопоставлять и перемещать огромные массивы информации способами, которые недоступны для традиционных архивных методов обработки;

– во-вторых, возросшая опасность несанкционированного разглашения информации лицами, имеющими доступ к компьютерным базам данных, вследствие относительной простоты поиска нужной информации и извлечений из нее необходимых сведений;

– в-третьих, способность компьютерной техники хранить большие массивы информации и возможность ее оперативного обновления, актуализации, сопоставления и уничтожения ошибочно внесенных сведений;

– в-четвертых, участвовавшими попытками несанкционированного доступа к электронной информации со стороны посторонних лиц из-за относительно простой идентификации информации и извлечения из нее интересующих сведений" [13, с. 3].

Подібно до своїх європейських колег, у 1890 р. два американські юристи, С. Воррен та Л. Брандайс, обурені гонитвою "жовтої" преси за подробицями приватного життя відомих осіб, опублікували статтю під назвою "Право на приватність".

Як юридична категорія право на недоторканність приватного життя вперше виникло в Сполучених Штатах Америки у 1928 році, коли суддя Верховного суду Л. Брандейс офіційно заявив про наявність в Конституції США "права бути залишеним в спокої". На основі аналізу судової практики, яка склалася на той час, автори статті спробували довести, що порушення законних прав громадян по суті є порушенням не тільки їх майнових прав, а й більш широкого обсягу прав – "права на приватну сферу", яке вони визначили як "право бути наданим самому собі". У зв'язку з чим, автори стверджували, що людина стає більш чутливим до гласності, а тому: "...приватна сфера" становиться більш значущою для індивіда, однак сучасне підприємництво і технічних нововведень шляхом вторгнення в приватну сферу завдають йому душевний біль і страждання, набагато більш серйозні, ніж ті, які може заподіяти просте фізичне насильство ... Далі вони продовжували, що: "... політичні, соціальні та економічні зміни пов'язані з визнанням нових суб'єктивних прав, і загальне право розвивається таким чином, щоб задовольнити потреби суспільства [4, с. 66]". У подальшому інститут недоторканності особистого життя людини почав розглядатися як обов'язковий

фактор розбудови демократичного суспільства.

Так, на думку О. В. Кохановської, "право на недоторканність особистості забезпечує саме фізичну свободу і це право, охороняючи особисту безпеку, є універсальною юридичною гарантією, яка забезпечує громадянину реалізацію як права на інформацію, так і всіх інших прав та обов'язків. Право на свободу включає заборону будь-якої форми фізичного чи психічного тиску на фізичну особу, втягування її до вживання спиртних напоїв, наркотичних та психотропних засобів, вчинення інших дій, що порушують право на свободу, (ч. 2 ст. 289 ЦК України). Це положення відповідає нормам міжнародного законодавства. [5, с. 314].

Обставиною, що виключає відповідальність, є згода (письмове чи усне) потерпілого на вторгнення в його приватну сферу. Сумлінна омана відповідача щодо згоди позивача не звільняє його від відповідальності за порушення "права на приватну сферу", однак може служити підставою для зменшення розміру моральної (немайнової) шкоди. В англо-американському праві інститут відшкодування моральної (немайнової) шкоди застосовується тільки в сфері деліктних правовідносин. Проте, в даний час посилюється тенденція до відшкодування моральної (немайнової) шкоди і в інших сферах [4, с. 66].

Так, на думку російського дослідника С. А. Беляцкіна "країна, яка раніше всіх і найбільше засвоїла принцип відшкодування моральної шкоди, – це, як відомо, Англія. Англійське право при відшкодуванні шкоди не робить жодної різниці між шкодою матеріальним і нематеріальною. За всяку шкоду покладається винагороду, якщо вона дійсна і серйозна, без відмінності того, чи заподіяно цю шкоду неправомірними діями або порушенням договору. За загальним правилом, при присудженні відшкодування за майнову шкоду суд не зобов'язаний сліпо керуватися розміром заподіяної шкоди: вбачаючи в особі недобросовісного порушника, суд може покласти на нього відшкодування не лише в залежності від заподіяної, але й понад цю шкоду. Залишок, що перевищує завдані збитки, є винагородою за моральну шкоду [6, с. 19].

Історія формування законодавчої бази захисту персональних даних бере свій початок з 1948 року, коли в Загальній декларації прав людини було проголошено, що ніхто не може піддавати-

ся свавільному втручання в особисте та сімейне життя та, що кожна людина має право на захист закону від такого втручання. Європейська Конвенція про захист прав і основних свобод людини від 1950 року конкретизувала це право, проголосивши, що кожна людина має право на свободу дотримуватися своєї думки, отримувати й поширювати інформацію та ідеї без втручання з боку державних органів і незалежно від державних кордонів. Міжнародним пактом про громадянські та політичні права від 1966 року забороняється не лише свавільне, а й незаконне втручання в особисте та сімейне життя людини. Отже, зазначені міжнародні документи узагальнюють основні принципи захисту приватного життя людини [8].

Активною правотворчістю у галузі регулювання обігу інформації про фізичну особу в країнах, які вступали до комп'ютеризованого суспільства, позначилися 60-70 роки ХХ ст. До початку 80-х років минулого століття закони "про захист даних" ("lois sur la protection des donnees") або "про захист приватності" ("privacy protection laws") існували, зокрема, в Австрії, Канаді, Данії, Франції, Німеччині, Люксембургу, Норвегії, Швеції, США. Проекти законів були підготовані у Бельгії, Ісландії, Нідерландах, Іспанії, Швейцарії та ін. Термінологія, обсяг регулювання, зміст суб'єктивних прав та обов'язків за цими законами значно різнилися. В умовах глобалізації світової економіки розбіжності почали негативно відбиватися на транскордонному обміні інформацією [2].

Після закінчення Другої світової війни, поступово починається період "комп'ютерної приватності", а з 1980-х років – період "мережевої приватності". У ці періоди правові системи звернули значно більшу увагу на регулювання обігу інформації про фізичну особу і практично розробили нове суб'єктивне право – право фізичної особи на її "персональні дані", поява якого була обумовлена такими чинниками.

Автоматизація інформаційного обігу поставила перед правовими системами нове запитання: як забезпечити автономію та індивідуальність особи в умовах, коли вона перетворюється із "суб'єкта прав" на "об'єкт спостереження"? Невідоме коло знеособлених розпорядників інформації про особу в невідомих для неї цілях може непередбаченим чином використати най-

несуттєвіші подробиці її життя, розкриті за різних обставин у найбільш нейтральних контекстах. Аналізуючи ці подробиці за недосконалою схемою, ці розпорядники у будь-який момент можуть помилково співвіднести особу з цілком чужими вчинками та рисами. Водночас, якщо проведений аналіз буде досконалим, він надасть цьому невідомому колу небачені до того можливості соціального контролю.

У відповідь на це запитання правові системи вперше висувують ідею того, що автономія особи вимагає не лише охорони, а й позитивного регулювання обігу інформації про неї. І, крім того, предметом такого регулювання може і повинен стати загал всіх і будь-яких відомостей про таку особу незалежно від ступеня їх інтимності, контексту розкриття, мети та способу використання [2].

У зв'язку з цим наприкінці 70-х рр. минулого століття визріла ідея гармонізації законодавства. Першою "ластівкою" гармонізації стали "Рекомендації та Керівні принципи, що регулюють захист приватності і транскордонні потоки персональних даних", прийняті в 1980 р. Організацією Економічного Співробітництва і Розвитку (ОЕСР). ОЕСР являла собою впливову міжнародну організацію, членами якої були тридцять економічно розвинених капіталістичних країн, серед яких Японія, США, Канада, Австралія, західно-європейські країни тощо. Майже одночасно з "Керівними принципами" у 1981 р. Рада Європи відкрила до підписання своїми членами Конвенцію Ради Європи "Про захист осіб стосовно автоматизованої обробки персональних даних" [9]. У 1990 р. Генеральна Асамблея ООН ухвалила "Керівні принципи стосовно комп'ютеризованих файлів персональних даних".

Першим у світі, головним та єдиним правовим актом, який визначає основоположні, уніфіковані принципи створення національного законодавства країн світу у сфері захисту персональних даних, є Конвенція Ради Європи № 108 "Про захист прав осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних", вчинена 28 січня 1981 р. в м. Страсбурзі (далі – Конвенція РЄ № 108). Повне й безпосереднє виконання її правових норм є обов'язковим для усіх держав-членів, що її ратифікували. Координування та нагляд за цією діяльністю покладено на Комісара

РЄ із захисту даних, який підпорядкований Генеральному Секретарю Ради Європи.

У 2001 р., з метою приєднання України до Конвенції РЄ № 108 та Додаткового протоколу до неї щодо органів нагляду та транскордонних потоків даних (вчиненого 8 листопада 2001 р. в м. Страсбурзі) було здійснено їх переклад з англійської на українську мову, які отримали офіційне затвердження Міністерства закордонних справ України від 01.07.2002 р.

Закон надає можливість Україні ратифікувати Конвенцію Ради Європи № 108 "Про захист прав осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних" від 28 січня 1981 р. та вирішити одне з зобов'язань щодо європейської інтеграції. Держави, які підписали цей документ, зобов'язуються керуватися його положеннями при розгляді питань, пов'язаних із захистом персональних даних, що підлягають чи не підлягають автоматизованій обробці, як у суспільному, так і приватному секторах" [15, с. 33].

В Україні відносини, пов'язані із обробкою персональних даних регулюються двома рівнями нормативно-правових актів – загального і спеціального характеру. Загальнонормативне регулювання відносин щодо обігу і захисту права на персональні дані ґрунтується на положеннях Конституції України, в якій закріплюються конституційно-правові засади таких особистих немайнових прав, як право особи на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 31), право на особисте і сімейне життя (ст. 32). Відповідно до Закону України "Про звернення громадян" від 2 жовтня 1996 р. не допускається розголошення одержаних із звернень відомостей про особисте життя громадян без їхньої згоди чи відомостей, що становлять державну або іншу таємницю, яка охороняється законом, та іншої інформації, якщо це ущемлює права і законні інтереси громадян.

ЦК передбачає право на особисте життя (яке полягає, зокрема, у праві особи на збереження у таємниці обставин свого особистого життя). Зокрема, змістом таємниці особистого життя є: відомості про осіб, об'єкти, вчинки людини; відомості, що мають конфіденційний, довірчий характер і не підлягають загальному розголосу; відомості, що охороняються традиціями, нормами моралі та законом; відомості, що підлягають

головних пріоритетів України було визначено прагнення побудувати орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх і спрямоване на розвиток інформаційне суспільство, в якому кожен міг би створювати і накопичувати інформацію та знання, мати до них вільний доступ, користуватися і обмінюватися ними, щоб надати можливість кожній людині повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяючи суспільному і особистому розвитку та підвищуючи якість життя. З метою конкретизації права людини, гарантованого статтею 32 Конституції України, та визначення механізмів його реалізації 1 червня 2010 р. Верховною Радою України було прийнято Закон України "Про захист персональних даних", який набрав чинності з 1 січня 2011 року. Предметом правового регулювання Закону України "Про захист персональних даних" є правовідносини, пов'язані із захистом персональних даних під час їх обробки.

В 2011 році було прийнято Закон України "Про доступ до публічної інформації", який чітко визначає поняття та коло обов'язків розпорядників інформації. Законом України "Про доступ до публічної інформації" встановлено також поняття "запиту на інформацію" як прохання особи до розпорядника інформації надати публічну інформацію, що знаходиться у його володінні. Відповідальність за порушення законодавства про доступ до публічної інформації несуть особи, винні у вчиненні таких порушень: ненадання відповіді на запит, ненадання інформації на запит, безпідставна відмова у задоволенні запиту на інформацію, неоприлюднення інформації відповідно до Закону України "Про доступ до публічної інформації", надання або оприлюднення недостовірної, неточної або неповної інформації, несвоєчасне надання інформації, необґрунтоване віднесення інформації до інформації з обмеженим доступом, нездійснення реєстрації документів, навмисне приховування або знищення інформації чи документів [16].

Поряд з тим, на думку О. В. Кохановської, практичної значущості в останні роки набувають питання, які визначені більшістю країн за пріоритетні, зокрема: необхідність розробки пакету законодавчих та нормативно-правових актів у сфері інформатизації, основоположних державних стандартів засобів інформатизації та інформаційно-телекомунікаційних систем, національ-

ної системи інформаційних ресурсів та інше [5, с. 423].

Отже, провівши дане дослідження, ми можемо зробити висновок, що термінологічно і законодавче інститут захисту персональних даних бере свій початок з кінця 18 століття. Сьогодні ми можемо констатувати велику кількість наукових розробок щодо зазначеної тематики. Можна відзначити, що наукові розвідки в зазначеній сфері продовжуються і є актуальними, адже інститут персональних даних не є новим, невідомим чи недослідженим феноменом в науково-правовій доктрині, проте є особливо витребуваним в еру становлення інформаційного, мережевого суспільства.

Стосовно України можна зробити висновок, що сучасний стан правового регулювання персональних даних в Україні потребує поліпшення й узгодження з міжнародними стандартами шляхом прийняття відповідних змін та доповнень до вітчизняного законодавства.

Література

1. Про схвалення концепції розвитку електронного урядування в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2010 р. №2250-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2250-2010-%D1%80>.
2. Аномалії в цивільному праві України: навч.-практ. посібн. (Серія "Аномалії цивільного права") / Відп. ред. Р. А. Майданик. – К. : Юстініан, 2007. – 912 с.
3. Стефанчук Р.О. До питання забезпечення цивільно-правової охорони приватного життя фізичної особи: досвід України та Німеччини // Університетські наукові записки. – 2005. – № 4 (16). – С. 68-72.
4. Палиюк В. П. Возмещение морального (неимущественного) вреда: Монография. Издание второе, исправленное и дополненное / В. П. Палиюк. – К. : Право, 2000. – 272 с.
5. Кохановська О. В. Теоретичні проблеми інформаційних відносин у цивільному праві: Монографія / О. В. Кохановська. – К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2006. – 463 с.
6. Беляцкин С. А. Возмещение морального (неимущественного) вреда / С. А. Беляцкин. – М.: ОАО "Издательский Дом "Городец", 2005. – 64 с.

Монографія / О. В. Кохановська. – К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2006. – 463 с.

6. *Беляцкин С. А.* Возмещение морального (неимущественного) вреда / С. А. Беляцкин. – М.: ОАО "Издательский Дом "Городец", 2005. – 64 с.

7. *Пазюк А. В.* Захист прав громадян у зв'язку з обробкою персональних у правоохоронній діяльності: європейські стандарти і Україна [Електронний ресурс]. / А. В. Пазюк. – Режим доступу: http://cyberpeace.org.ua/files/zahist_prav_gromadan_uzvazku_z_obrobkou_personalnih_danih_u_pravoooh_dialnosti.pdf.

8. *Білан І.* Огляд міжнародного законодавства в сфері регулювання захисту персональних даних [Електронний ресурс]. / І. Білан. – Режим доступу: http://www.ucipr.kiev.ua/modules.php?op=mod_load&name=News&file=article&sid=6032695.

9. *Федосин А. С.* Защита конституционного права человека и гражданина на неприкосновенность частной жизни при автоматизированной обработке персональных данных в Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.14 / А. С. Федосин. – Саранск, 2009. – 189 с.

10. *Брижко В. М.* Про упорядкування законодавства України із захисту персональних даних / В. М. Брижко // *Правова інформатика*. – 2008. – №1(17). – С. 20-34.

11. *Свобода інформації, прозорість, електронне врядування: погляд громадянського суспіль-*

ства (аналітичні доповіді, збірка перекладів документів) / За ред. к.ю.н. А. В. Пазюка. – К.: МГО "Прайвесі Юкрейн", 2004. – 206 с.

12. *Чубукова С. Г.* Основы правовой информатики (юридические и математические вопросы информатики): Учебное пособие. Изд. второе, исправленное, дополненное / С. Г. Чубукова, В. Д. Элькин // Под ред. доктора юридических наук, профессора М. М. Рассолова, профессора В. Д. Элькина. – М.: Юридическая фирма "КОНТРАКТ", 2007. – 287 с.

13. *Иванский В. П.* Правовая защита информации о частной жизни граждан. Опыт современного правового регулирования: [монографія] / В. П. Иванский. – М.: Издательство РУДН, 1999. – 276 с.

14. *Пазюк А. В.* Міжнародно-правовий захист права людини на приватність персоналізованої інформації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.11 "міжнародне право" / А. В. Пазюк. – Київ, 2004. – 15 с.

15. *Про захист прав осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних: Конвенцію Ради Європи № 108 від 28 січня 1981 р.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_326

16. *Про доступ до публічної інформації: Закон України від від 13.01.2011 № 2939-VI* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>.

Сопілко І. Н.

Современное понятие персональных данных: доктринальный и нормативный аспекты

В статье исследуются вопросы особенностей становления категории персональных данных и защиты персональных данных в юридической науке и в практике законоотворчества.

Ключевые слова: персональные данные, защита персональных данных, информационное общество, информационно-телекоммуникационные технологии.

Sopilko I. M.

The modern definition of personal bases: theoretical and legal aspects

In the article describes the issues of the standing specialty of the category of personal bases and protection of the personal bases in the legal science and in the practice of legal making.

Keywords: personal data, data protection, information society, information and telecommunication technologies.